

Hvorfor har vi forskjellige bibelutgaver?

av Hanne Trangerud

Litt avhengig av definisjonene, blir det anslått at det finnes nesten 7000 levende språk i verden i dag. Hele Bibelen er nå oversatt til omlag 457 språk, og Det nye testamentet til rundt 1668 språk. På noen språk finnes også flere utgaver, særlig på engelsk. Vi har også flere utgaver på norsk. Og hvorfor er det slik? Hvis vi ser på historien, har ikke dette vært vanlig – med unntak av de første århundrene e.Kr.

I antikken var gresk et slags “verdensspråk”, på liknende måte som engelsk er et “verdensspråk” i dag. For eksempel brukte kirken i Roma gresk frem til midten av det annet århundre. Etter hvert ble det i den vestlige delen av Romerriket mer og mer vanlig med latinske oversettelser. Kirkefaderen Augustin, som levde ved overgangen til 400-tallet, skriver i *De Doctrina Christiana*:

”De som oversatte Skriften fra hebraisk til gresk, kan telles, men de latinske oversetterne er ute av telling. For i troens tidlige dager forsøkte alle som fikk tak i et gresk manuskript [av NT] og trodde han hadde selv de minste ferdigheter innen begge språk, å lage en oversettelse.” (Augustin (354-430), *De Doctrina Christiana*, 2.16, oversatt fra B. Metzger, *The Bible in Translation*, s.31).

Det var altså et “virvar” av latinske manuskripter. På slutten av 300-tallet ba pave Damasus (304-384) en lærd mann ved navn Hieronimus (347-420) om å lage en revisjon av den Bibelen som ble brukt i Roma. Resultatet ble Vulgata (år 405), som altså er en latinsk utgave av hele Biblen. Vulgata inkluderte også syv andre bøker – Tobit bok, Judits bok, Visdommens bok, Siraks bok, Baruks bok og 1. og 2. Makkabeerbok – som vi kjenner som *apokryfe bøker*. Disse ble tatt med fordi de fantes i *Septuaginta*, som er en gresk oversettelse av Det gamle testamentet fra 100- eller 200-tallet f.Kr.

Vulgata ble etter hvert den anerkjente teksten i hele Vest-Europa. Men det fantes også Bibler på andre språk. Som eksempler kan nevnes gresk, som ble brukt av de ortodokse kirkene i øst, eller Wulfilas oversettelse til gotisk fra 300-tallet. Det var oversettelser til arabisk trolig fra 700-tallet, og etter hvert også til slavisk. Vi har også valdenserne i Nord-Italia, som var blant de første i Europa som hadde Bibelen på sitt eget språk. Alt var håndskrifter, som de kopierte og forsøkte å spre rundt. På grunn av dette ble de forfulgt, og mange ble drept – av kirken, Den romersk-katolske kirke.

Fra 500-tallet fikk Den katolske kirke økende makt i Europa. De geistlige hadde relativt stor kontroll over andre mennesker, både fyrster og vanlige borgere. Ett av områdene der de hadde kontroll, var tilgangen til Guds ord. Med noen svært få unntak, fantes Bibelen bare på latin, og det var bare de lærde og geistlige som forstod det.

I 1516, året før Martin Luther (1483-1546) publiserte sine 95 teser mot blant annet avlatshandelen, utgav Desiderius Erasmus (1466-1536) en gresk utgave av Det nye testamentet hvor han korrigerer en del feil fra tidligere utgaver. Han publiserte en ny utgave i 1519, og det var denne greske utgaven Martin Luther brukte da oversatte Det nye testamentet til tysk i 1522.

Erasmus publiserte også nye utgaver av det greske nytestamentet i 1522, 1527 og 1535. De to siste utgavene ble brukt av Robert Estienne, også kjent som Stefanus, i hans greske utgave fra 1550. Den er blitt kalt *Editio Regia*, den kongelige utgaven, men med tiden er den blitt mest kjent under navnet *Textus Receptus*, eller på engelsk *the Received Text*.

I England hadde John Wycliff (1324-84) allerede på 1300-tallet oversatt Bibelen til engelsk, noe som ikke hadde vært særlig populært blant kirkens ledelse. Wycliff hadde brukt den bibelutgaven han da hadde tilgjengelig, nemlig den latinske Vulgata. Alle bøkene var håndskrevne.

På begynnelsen av 1500-tallet laget William Tyndale (1490-1536) en ny engelsk utgave, og han brukte nå den greske utgaven til Erasmus. Fordi Tyndale forsøkte å gjøre Bibelen tilgjengelig for vanlige mennesker på morsmålet, ble han forfulgt av kirkens ledere. Han flyktet til Tyskland. Der fikk han trykket opp Det nye testamentet på engelsk, som så ble smuglet inn i England og spredt rundt. Det å trykke opp eller distribuere Bibler, er ikke noe vi ser på som kriminelt i dag. Men Tyndale ble til slutt drept fordi han ikke ville innrette seg etter kirkens forbud.

Følgende sitater fra Tyndale gir gode illustrasjoner på hvordan reformatorene forholdt seg til Bibelen og hva de var villige til å lide og dø for å oppnå:

Som svar på Den katolske kirkes påstand om at det var de som hadde gitt folk Bibelen, og at de var de eneste som kunne tolke den, svarte Tyndale: *"Vet dere hvem som lærte ørnene å finne sitt bytte? Det var den samme Gud som lærer sine sultne barn å finne sin Far i hans ord. Dere har ikke gitt oss Skriften, men har tvert imot skjult den for oss. Dere brenner dem som forkynner den, og hvis dere kunne, ville dere brenne selve Bibelen."*

Da en katolsk lærd sa til ham: *"Vi kunne klare oss bedre uten Guds lov enn uten paven"*, svarte Tyndale: *"Jeg trosser paven og alle hans lover. Og hvis Gud sparer mitt liv, skal jeg sørge for at det ikke går mange år før gutten bak ploegen vet mer om Skriften enn dere."*

Det var dette reformatorene gjorde. De startet en prosess som bidro til at vanlige mennesker fikk kjennskap til Bibelen. Det er takket være det arbeidet de gjorde, og som mange av dem døde for, at vi har muligheten til å lese Bibelen i dag.

Som en kort oppsummering kan vi si at Bibelen var et viktig stridsemne på 1500-tallet. Det var den læren som Luther, Wycliff og andre reformatorer oppdaget i denne boken som la grunnlaget for deres kritikk av kirkens lære og praksis, blant annet i forhold til avlatshandelen og de geistliges posisjon. Protestantene gjorde Bibelen til sitt eneste trosgrunnlag under mottoet: "*Sola Scriptura!*" – Bibelen alene. De sørget for at også vanlige mennesker fikk tilgang til den, både gjennom oversettelser, forkynnelse og skriftlige kommentarer – i motsetning til kirken, der til og med gudstjenesten foregikk på latin.

Som en del av motreformasjonen arrangerte Den katolske kirke et økumenisk kirkemøte på midten av 1500-tallet i den norditalienske byen Trento, som på latin heter *Tridentum*. Konsilet er derfor kjent som *Tridentinerkonsilet*, eller på engelsk *the Council of Trent* (1546-63). Hensikten var å bekrefte en del katolske læresetninger som reformatorene hadde angrepet, og å rydde opp i misbruk innad i kirken.

Ett av de lærepunktene som ble bekreftet, var likestillingen av Bibelen og Tradisjonen som teologisk autoritet. Med *Tradisjon* menes utsagn fra kirkefedre (som f.eks. Augustin) og vedtak fra økumeniske kirkemøter. Det betyr at et vedtak fra et kirkemøte, når det har fått pavens anerkjennelse, blir regnet som "*ufeilbart dogme, bindende for alle troende katolikker*" (fra artikkelen: *Hva er et katolske kirkemøte (et konsil)?* På: <http://www.katolsk.no/artikler/konsil.htm>).

Tridentinerkonsilet slo fast at kun den latinske Vulgata-utgaven av Bibelen var riktig. De som ikke ville anerkjenne Vulgata, de apokryfe skriftene eller Tradisjonen, ble lyst i bann. Det vil si at de ble utelukket fra det kristne fellesskapet og dermed fra frelsen, siden den angivelig var å finne kun i Den katolske kirke.

Videre forbød konsilet å fortolke de bibelske skriftene annerledes enn kirken eller kirkefedrene hadde gjort, og de forbød å trykke og spre bibelske skrifter eller kommentarer uten tillatelse fra de geistlige.

Kirken forsøkte altså å forhindre at vanlige mennesker skulle få tilgang til Bibelen, eller kjennskap til det den lærte. Men de klarte det ikke. I stedet økte kunnskapen om Guds ord, og med den også motviljen mot kirken og dens lære.

I 1611 kom en ny engelsk bibeloversettelse, som kom til å bli den viktigste engelske bibelutgaven, og som også har vært viktig for enkelte oversettelser til andre språk. På den tid fantes det flere engelske utgaver. Det var mange som mente at noen av dem var dårlige, blant annet kong James I. Det ble derfor opprettet en komité bestående av rundt 50 professorer i gresk og hebraisk. Disse ble inndelt i seks grupper, hvorav tre arbeidet med Det gamle testamentet, to arbeidet med Det nye testamentet og en arbeidet med apokryfene. Når så en gruppe hadde revidert en bok, ble den sendt til de andre

gruppene for kritikk og respons. I 1611 ble hele Bibelen trykket, med de apokryfe bøkene i en egen seksjon mellom Det gamle og Det nye testamentet. Denne utgaven ble kjent som *King James Version*.

King James-utgaven var egentlig ingen ny oversettelse, men en revisjon av *the Bishops' Bible* (1568), som var en revisjon av *the Great Bible* (1539), som igjen var en revisjon av Bibelen til *Miles Coverdale* (1535) og *William Tyndale* (1526), som altså var basert på Erasmus greske nytestamente. King James-utgaven ble snart den virkelig dominerende engelskspråklige Bibelen.

For omlag 200 år siden var deler av Bibelen oversatt til 67 språk. Dette er ikke mye når man tenker på hvor mange språk det finnes i verden. I 1804 ble *Det britiske bibelselskap* opprettet. I årene som fulgte ble en rekke nasjonale bibelselskaper stiftet i USA og Europa, som f.eks. *Det norske bibelselskap* (1816). Målet med bibelselskapene var å spre Bibelen til folket. Og det må vi si at var en god ting.

I 1948 ble *the United Bible Societies* (UBS) grunnlagt. UBS er en internasjonal sammenslutning av rundt 150 selvstendige, nasjonale bibelselskaper (slik som Det norske bibelselskap). Disse bibelselskapene hører ikke til noe bestemt kirkesamfunn, men har representanter fra forskjellige kirkesamfunn, og de leverer produkter og tjenester til alle kristne kirker. Frem til i dag har UBS vært involvert i oversettelsesprosjekter på omkring 500 språk.

Bibelselskapene arbeider altså fortsatt med oversettelser og spredning av Bibelen. Men det vi ser utover 1900-tallet, er at det skjer en liten forandring i mål og mening, der arbeidet med bibeloversettelser blir trukket inn som ett av flere virkemidler for å fremme det økumeniske arbeidet, dvs. arbeidet for å skape enhet mellom de ulike kristne kirkesamfunnene. Dette skal vi komme tilbake til.

Tridentinerkonsilet hadde forsøkt å stanse spredningen av Bibelen og forkynnelsen om det den lærte. Men som vi har sett, klarte de det ikke, og kirken tapte mye makt. Så er spørsmålet: Har de gitt opp, eller har de ikke gitt opp?

Omkring 400 år etter Tridentinerkonsilet ble det avholdt et annet økumenisk konsil, som vi kjenner som Det annet vatikankonsil (1962-65). Dette var et ganske spesielt konsil, ettersom det ble fattet en del spesielle vedtak, blant annet i forhold til Den katolske kirkes offentlige tilnærming til andre kirkesamfunn og i forhold til den katolske gudstjenesten – og Bibelen.

Tidligere hadde kirken vært tilbakeholden når det gjaldt samtaler og samarbeid med andre kirkesamfunn. Men på konsilet ble det fremlagt nye retningslinjer for økumenisk samarbeid, og både

geistlige og vanlige kirkemedlemmer ble oppfordret til å gå aktivt inn for å skape dialog og samarbeid med andre kristne.

Noe som kan se ut til å ha “smigret” protestantene litt, er at konsilet omtalte dem som “*våre adskilte brødre*”. Det høres nesten “søtt” ut. Men sitatene under viser at selv om retorikken har forandret seg noe i moderne tid, er kirkens holdning og dens mål nøyaktig det samme som det var under Tridentinerkonsilet på 1500-tallet. Det finnes en rekke sitater som viser det samme, men disse er hentet fra dokumentet *Unitatis Redintegratio*, konsildekretet som omhandler det økumeniske arbeidet. I innledningen står det:

”Ett av de viktigste mål Det annet vatikankonsil har satt seg, er å gjenopprette enheten mellom alle kristne. Kristus har nemlig grunnlagt sin Kirke som den ene og eneste, og allikevel fremstiller flere kristne samfunn seg for menneskene som Jesu Kristi sanne arv. Alle erklærer at de er Herrens disipler, men de har allikevel ulike anskuelser og følger forskjellige veier, som om Kristus selv var delt. Det er ikke tvil om at denne splittelse er i åpenbar strid med Kristi vilje, at den er verden til forargelse og at den skader en så hellig sak som Evangeliets forkynnelse for all skapningen.” (fra innledningen til UR, norsk oversettelse, 1965)

Her ser vi at de kun anser én kirke som “*den ene og eneste*”, og dette er altså Den katolske kirke. Legg også merke til ordlyden. De sier her at det handler om å *GJEN*-opprette enheten. De skal altså ikke skape en ny enhet, slik mange protestanter ser ut til å tenke om det økumeniske arbeidet. Fra katolsk ståsted handler det om å *gjen*-opprette noe som har vært, altså om å *reversere reformasjonen*, og forene alle andre kristne i Den katolske kirke – “*den ene og eneste*”. Det samme formidles også i dette sitatet:

”For å sikre sin hellige Kirkes stabilitet overalt på jorden og til verdens ende, betrodde Kristus apostelkollegiet det oppdrag å lære, styre og helliggjøre. Blant dem igjen valgte han ut Peter, og han besluttet å bygge sin Kirke på Peter etter at denne hadde bekjent sin tro. Han lovet ham himmelrikets nøkler, og, etter å ha fått ham til å bekjenne sin kjærlighet, betrodde han ham alle sine får for at han skulle styrke dem i troen og røkte dem i fullkommen enhet, mens han selv, Kristus Jesus, i all evighet skulle forbli hovedhjørnesteinen og våre sjelers hyrde.

Det er Jesu Kristi vilje at folket skal vokse under Den Hellige Ånds innflytelse ved at apostlene og deres etterfølgere (nemlig biskopene med Peters etterfølger som overhode) trofast forkynner Evangeliet, meddeler sakramentene og styrer med kjærlighet. Dermed blir folkets enhet og fellesskap fullbyrdet i bekjennelsen av en felles tro, utøvelsen av en felles gudsdyrkelse og i en inderlig forståelse som mellom brødre i Guds familie.

Som et løftet banner for folkene vandrer da Kirken, Guds ene hjord, fortrøstningsfullt mot sitt mål, det himmelske fedreland, og formidler fredens evangelium for hele menneskeheten.” (UR, kap.1, pkt.2)

Også dette sitatet viser at de mener at kun Den katolske kirke, med paven og biskopene som ledere og lærere, er den eneste riktige kirke. Så har vi et veldig interessant sitat hvor de sier:

”Dette betyr ikke at våre adskilte brødre – enten man nå betrakter dem enkeltvis eller som menigheter og kirkesamfunn – besitter den enhet som Jesus Kristus har villet gi alle dem som han føder på ny og skjenker sitt eget liv med det ene legeme og det nye liv som mål, den enhet som de hellige Skrifter og Kirkens ærverdige tradisjon bekjenner seg til [-Her har vi Bibel og Tradisjon igjen]. For den hele fylde av midler til frelse kan bare nåes ved Kristi katolske Kirke, den som er den universelle hjelp til frelsen. Vi tror nemlig at det er til apostelkollegiet alene, hvor Peter har forsete, at Herren har betrodd den nye pakts samtlige rikdommer, for at der skulle dannes et eneste Kristi legeme på jorden hvor alle som på en eller annen måte er knyttet til Guds folk, fullt ut skal innlemmes...” (UR, k.1, pkt3)

Ifølge dagens katolske lære er det altså kun mulig å bli frelst gjennom Den katolske kirke. Det er derfor nødvendig at alle andre kristne blir “innlemmet” i den. Dette er altså grunnlaget for alt det økumeniske arbeidet som Den katolske kirke deltar i.

En annen relativt drastisk reform som ble vedtatt av Det annet vatikankonsil gjaldt gudstjenesten og Bibelen. Vi finner det omtalt i et dokument kalt *Dei Verbum*. Mesteparten av gudstjenesten skulle ikke lenger være på latin, men på folkespråket. Kirken godtok nå også at folk leste Bibelen på sine egne språk. De til og med anbefalte det.

Men Kirken holder fortsatt fast ved at de er de eneste som er i stand til å fortolke Guds ord, noe vi blant annet kan se fra dette sitatet:

”Alt det som har med tolkningen av Skriften å gjøre, underordnes nemlig i siste instans Kirkens avgjørelse, for det er Kirken som har fått det guddommelige oppdrag og den tjeneste å ta vare på Guds ord og tolke det.” (DV, pkt 12)

Når det gjelder å sikre hva slags bibelutgave Kirkens medlemmer får tilgang til, sier konsilet:

”Når Guds ord imidlertid til enhver tid skal være for hånden, sørger Kirken, som en mor, for at der blir utgitt korrekte og anvendelige oversettelser til de forskjellige språk, især utfra de hellige bøkens originaltekst.” (DV, pkt 22)

”Det tilkommer biskopene, for ”hos dem er den apostoliske lære”, å skaffe de troende som er stilt under deres ansvar, den nødvendige innføring i den riktige bruk av Skriften, særlig Det nye testamentet og i første rekke evangeliene. Det vil si at de skal sørge for oversettelser av de bibelske tekster forsynt med de nødvendige og virkelig tilstrekkelige forklaringer, slik at Kirkens barn trygt og med utbytte vil kunne omgås de hellige Skrifter og la seg fylle av deres ånd. Dessuten anbefales det å publisere utgaver av Bibelen med henblikk på ikke-kristne, tilpasset deres behov og forsynt med de ønskelige kommentarer.” (DV, pkt 25)

Tridentinerkonsilet hadde forsøkt å motarbeide reformasjonen, blant annet ved å forby opptrykk og distribusjon av Bibelen, samt tolkninger og kommentarer som ikke var godkjent av de geistlige. Det annet vatikankonsil gikk riktignok inn for økt bruk av Bibelen på folkespråket. Men fortsatt forsøker Kirken å kontrollere hva medlemmene skal tenke om det de leser, blant annet ved å tillegge biskopene eneste riktige tolkningsautoritet, ved å styre hvilke bibelutgaver som blir brukt, og ved å forsyne disse med kommentarer slik at "*Kirkens barn trygt*" kan omgås dem.

Vi kan her godt spørre *hvem* som egentlig utsettes for fare ved at mennesker selv studerer Bibelen og forsøker å forstå det den sier: Den som leser? Eller Kirken og dens ledere? Kanskje historien om reformatorene kan ha lært oss noe...

Det annet vatikankonsil åpnet også for samarbeid med andre kirkesamfunn om bibeloversettelser:

"Og dersom en oversettelse, når omstendighetene tilsier det og den kirkelige myndighet samtykker i det, blir gjort i fellesskapet med våre adskilte brødre, vil alle kristne kunne bruke den." (DV, pkt 22)

Det vi ser her, er at det er tre betingelser for samarbeid med andre kirkesamfunn om bibeloversettelser. For det første skulle det kun skje "*når omstendighetene tilsier det*". Samarbeidet skulle altså fylle en bestemt hensikt. For det andre skulle det bare skje med den kirkelige myndighets samtykke, altså under pavens og biskopenes kontroll.

Den tredje betingelsen vises kun indirekte. Det står at "*alle kristne*" skal kunne bruke en slik økumenisk Bibel. I de sitatene vi så på i stad, så vi hvordan Den katolske kirke *kun* anerkjenner bibelutgaver som stemmer med Kirkens lære. Vi så også at det er biskopenes ansvar å sørge for at det er *disse* utgavene som blir brukt av Kirkens medlemmer, og at de blir forstått slik som Kirkens ledere tolker dem.

Hvis en økumenisk Bibel skal kunne brukes av "*alle kristne*" – katolikker inkludert – *må* denne utgaven nødvendigvis være i samsvar med katolsk lære. Dette er logisk. Vi kan derfor vite at enhver bibeloversettelse som Den katolske kirke har vært med på å utgi og som er godkjent av Kirkens ledelse, vil underbygge katolsk lære og praksis. – Så kan man trekke sine egne konklusjoner om hvilken effekt det vil kunne ha på det økumeniske arbeidet, hvis også andre kristne bruker den samme bibelutgaven...

I 1968, tre år etter Det annet vatikankonsil, ble det publisert et dokument kalt *Retningslinjer for tverrkirkelig samarbeid i oversettelse av Bibelen*. Dette ble publisert av the United Bible Societies

(den internasjonale sammenslutningen av bibelselskaper som vi så på i stad) og Det pavelige råd for fremme av kristen enhet.

Det pavelige råd for fremme av kristen enhet ble opprettet som et sekretariat i forbindelse med forberedelsene til Det annet vatikankonsil. Det var de som stod bak blant annet *Unitatis Redintegratio*, konsildekretet om økumeni som vi leste et par sitater fra i stad. Etter Det annet vatikankonsil ble sekretariatet videreført. Dets oppgaver var å fremme en økumenisk holdning innad i Kirken, skape dialog med andre kirkesamfunn og fremme samarbeid på ulike områder, slik som i arbeid med bibeloversettelser.

I 1987 kom en revidert utgave av retningslinjene. Om dem sa kardinal Willebrands, som da var leder av det pavelige rådet:

”Den grunnleggende forståelsen forblir imidlertid uendret [dvs. i forhold til den 1.utg]: Som tidligere vil den tverrkirkelige oversettelsen fortsatt bli basert på en hebraisk utgave av Det gamle testamentet og en gresk utgave av Det nye testamentet, som representanter fra de ulike kirkesamfunnene er blitt enige om. Utkast og gjennomgang av oversettelsen vil bli utført i nært samarbeid, med det mål at den nye teksten vil bli godtatt og brukt av alle kristne og kristne samfunn som taler det språk som oversettelsen er gjort på.

Det klare mål med denne tverrkirkelige innsats er å lage utgaver av De hellige skrifter som gir alle som taler det samme språk, en felles tekst. Dette vil så muliggjøre, ofte for første gang, et felles vitnesbyrd om Guds ord i dagens verden. For alle som ønsker å oppnå en redelig og forståelig oversettelse av Bibelen, ber vi at denne oppdaterte versjonen av Retningslinjene må bli et effektivt redskap for å nå dette mål.” (Guidelines for Interconfessional Cooperation in Translating the Bible. The New Revised Edition, Presentation)

Det er neppe vanskelig å se hvordan en økumenisk bibeloversettelse vil fremme kristen enhet. Hvis alle kristne så bruker den samme oversettelsen, vil det fremme *”et felles vitnesbyrd om Guds ord”* idet man ender opp med den samme lære – altså enighet – i hvert fall i de problemstillinger der selve bibeloversettelsen er avgjørende for hvordan teksten skal forstås. Etersom Den katolske kirke ikke kan anerkjenne andre utgaver enn dem som stemmer med deres egen lære, sier det seg egentlig selv i hvilken retning en slik tverrkirkelig bibelutgave vil føre enheten.

Ifølge retningslinjene for bibeloversettelse er det den masoretiske teksten som skal brukes for Det gamle testamentet. Når det gjelder Det nye testamentet, sier retningslinjene at oversetterne bør bruke *den tredje tekstkritiske utgaven av Det greske nytestamentet* som ble publisert av United Bible Societies i 1975. Denne utgaven var selv et resultat av samarbeid mellom representanter fra Den katolske kirke og andre kirkesamfunn. Komiteen bestod av fem personer: Kurt Aland, Matthew Black,

Bruce M. Metzger, Allen Wikren og Carlo Maria Martini. Sistnevnte var en av kandidatene til å bli pave etter Johannes Paul II.

United Bible Societies publiserte også en ny utgave i 1983 (4.utg.), men den greske teksten er helt lik som i utgaven fra 1975 (3. utg). Teksten i disse er også identisk med den 26. utgaven av Nestle-Aland. Fordi Nestle-Aland er ganske viktig når det gjelder det greske nytestamentet i dag, skal vi se nærmere på dette. Men da må vi igjen gå litt tilbake i tid.

Frem til slutten av 1800-tallet var så og si alle vestlige bibeloversettelser basert på *Textus Receptus* (se over). Men på 1800-tallet begynner det å skej ting, og noe av det henger sammen med at det blir oppdaget en del gamle greske manuskripter.

I 1844 finner Constantin Tischendorf (1815-74) et gresk manuskript som inneholder omtrent halvparten av Det gamle testamentet i form av Septuaginta-oversettelsen (se over), som inkluderte de apokryfe skriftene, og hele Det nye testamentet, samt to andre bøker (Barnabasbrevet og Hermas hyrde). Dette finner han i en søppelkurv i St.Katarina-klosteret, et ortodoks kloster i Egypt, ved det som i dag kalles Sinai-fjellet. Dette manuskriptet er nå kjent som *Codex Sinaiticus* og er datert til 300-tallet e.Kr. Tischendorf utgav så sin variant av det greske nytestamentet hvor han blant annet brukte *Codex Sinaiticus* og et annet manuskript kalt *Codex Vaticanus*.

Codex Vaticanus skal ha blitt oppbevart i Vatikanets bibliotek siden midten av 1400-tallet, derav navnet. Det regnes som det eldste bevarte greske manuskriptet, datert til 300-tallet e.Kr. Mange regner nå *Codex Vaticanus* som det beste manuskriptet. Dem man i stor grad kan takke for det, er to menn ved navn Wescott og Hort. I 1881 publiserte de sin rekonstruksjon av det greske nytestamentet. Dette er ikke så ulikt Tischendorf sitt, ettersom begge brukte både *Codex Sinaiticus* og *Codex Vaticanus*. Wescott og Hort la imidlertid mest vekt på *Codex Vaticanus* og Tischendorf på *Codex Sinaiticus*.

Både Wescott og Hort var anglikanske prester. Fra brev de skrev som er blitt publisert i ettertid, kan vi imidlertid se at de favoriserte katolsk lære, slik som for eksempel Maria-åpenbaringene i La Salette:

“Jeg har forsøkt å huske mine inntrykk fra La Salette [sted i Frankrike kjent etter Maria-åpenbaringen i 1846]. Jeg skulle ønske jeg kunne se den glemte sannheten som tilbedelsen av Maria [eng. Mariolatry] vitner om og hvordan vi i praksis kan fremme læren om mirakler.” – Wescott (27. sept. 1865, *Life and Letters of B.F.W.*, Vol.I, s.251)

“Så langt jeg kan bedømme, var “ideen” fra La Salette den at Gud åpenbarer seg nå, og ikke bare i en form, men i mange.” – Wescott (17. nov. 1865, *Life and Letters of B.F.W.*, Vol.I, s.251-252)

“Jeg har i mange år vært overbevist om at tilbedelse av Maria og tilbedelse av “Jesus” har veldig mye felles i sine årsaker og resultater.” – Hort (17. nov. 1865, *Life and Letters of F.J.A.H.*, Vol.II, s. 31)

Videre favoriserte de Darwin og trodde egentlig ikke på Bibelen:

“Men den boken som har engasjert meg mest er Darwin. Hva enn som kan bli tenkt om den, så er det en bok man er stolt av å være samtidig med. Jeg må utarbeide og undersøke argumentet mer i detalj, men på det nåværende tidspunkt har jeg en sterk følelse av at teorien er ugjendrivelig.” – Hort (3.apr.1869, *Life and Letters of F.J.A.H.*, Vol.I, s.416).

“Jeg antar at ingen nå tror at for eksempel de første tre kapitlene i 1. Mosebok forteller en bokstavelig historie – jeg har aldri forstått hvordan noen som har lest dem med åpne øyne, kunne tenke som de gjorde – likevel legger de et Evangelium frem for oss. Så det er sannsynlig andre steder.” – Wescott (4. mars 1890, *Life and Letters of B.F.W.*, Vol.II, s.69)

Wescott og Hort var heller ikke spesielt begeistret for *Textus Receptus*:

“Frem til de seneste ukene har jeg ikke forstått betydningen av tekster, ettersom jeg har lest så lite gresktestament og har slept videre på den forferdelige *Textus Receptus*. Tenk på denne elendige *Textus Receptus* som kun bygger på sene manuskripter. Det er en velsignelse at det finnes slike tidlige [manuskripter].” – Hort (29.-30. des. 1851, *Life and letters of F.J.A.H.*, Vol.I, s.211)

“... Jeg har ikke møtt andre kjente unntatt Wescott... Jeg kan like godt fortelle deg ett av resultatene fra vår samtale. Han og jeg skal redigere en gresk tekst av Det nye testamentet om to eller tre år, hvis det er mulig... Vårt mål er å forsyne geistlige generelt, skoler, etc. med et bærbart gresk testamente som ikke er skjemmet av bysantinske forvanskninger...” – Hort (19. apr. 1853, *Life and Letters of F.J.A.H.*, Vol.I, s.250)

Før de begynte å arbeide på sitt greske nytestamente, hadde altså Wescott og Hort satt seg som mål å gi de institusjoner som brukte Bibelen, et nytt gresk nytestamente som bygget på andre manuskripter enn *Textus Receptus*. Mange mener de har lyktes med det – eller for å si det som Eldon Jay Epp sier i forordet til et nytt opptrykk av nytestamentet deres:

“Deres tekst representerte en endelig seier over *Textus Receptus*.” – Eldon Jay Epp (Forord til *The Greek New Testament with Dictionary*, s.xv)

Noe av grunnen til at Wescott og Hort fikk så stor innflytelse, var den betydning teksten deres fikk i Nestle-Aland-utgavene.

I 1898 utgav Eberhardt Nestle (1851-1913) en ny gresk utgave av Det nye testamentet. Han sammenlignet da de greske utgavene til Tischendorf (1869) og Wescott og Hort (1881). Der disse var uenige med hverandre, sammenlignet han med en tredje utgave, først Weymouth (1892) og siden Weiss (1894). Han valgte så den tekstvarianten som fikk støtte fra flertallet. Nestles utgave fikk veldig stor innflytelse da *the British and Foreign Bible Society*, et økumenisk bibelselskap, valgte denne i stedet for *Textus Receptus* i 1903. Frem til sin død laget Eberhardt Nestle åtte nye utgaver av det greske nytestamentet. Deretter overtok hans sønn, Erwin Nestle, som redaktør. Det kom flere utgaver, og siden den 21. utgaven i 1952 har Kurt Aland vært medansvarlig redaktør. Det er derfor disse utgavene kalles Nestle-Aland.

Den 26. utgaven (1979) er, som vi så, identisk med den 3. og 4. utgaven til United Bible Societies, som altså ble laget av denne komiteen på fem personer, der blant annet Kurt Aland og kardinal Martini var med. Komiteen brukte avstemning, med flertallsavgjørelse, for å bestemme hvilken tekstvariant de skulle velge.

I 1993 kom en ny utgave av Nestle-Aland. Det er denne 27. utgaven som brukes mest av studenter i dag. Teksten er den samme som i den 26. utgaven, men det tekstkritiske apparatet er revidert. Enkelt sagt er et slikt tekstkritisk apparat et slags fotnotesystem som forteller hvilke ord- og setningsvarianter som finnes i forskjellige gamle greske (og enkelte andre) manuskripter.

Det finnes svært mange manuskripter. I tekstkritikken har man inndelt disse i tre hovedgrupper, eller teksttradisjoner, basert på likheter mellom dem. Vi har derfor *den alexandrinske teksttradisjonen*, hvor vi blant annet finner Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus. Det er i denne gruppen vi har de eldste kjente bevarte manuskriptene. Videre har vi *den bysantinske teksttradisjonen*. Det er her flertallet av manuskriptene hører hjemme. Ulike kilder oppgir 80-95 % av alle gamle manuskripter. Det gjør at denne teksttradisjonen gjerne kalles *Majoritetsteksten*. Også *Textus Receptus* hører til her. Til slutt har vi en tredje gruppe, *den vestlige teksttradisjonen*, som har den formen vi finner i de gamle latinske oversettelsene, slik som Vulgata.

Det finnes ingen bevart original av de bibelske skriftene, bare kopier. Det store spørsmålet er derfor: *Hvilken av teksttradisjonene er mest like originalen?* Et argument som har vært populært siden slutten av 1800-tallet, er at de *eldste* manuskriptene er de beste. Med dette viser man til den første gruppen, den alexandrinske teksttradisjonen. Men så er spørsmålet: *At noe er gammelt, betyr det nødvendigvis at det er riktig?*

Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus er datert til 300-tallet e.Kr. Det vil si at det er cirka 300 år mellom originalen og dem. Vi kan så spørre: *Hvor lang tid må det gå før det oppstår en feil?* Vi har et utsagn fra 2. Korinterbrev, der Paulus forteller at forfalskning av Guds ord var et problem allerede på hans tid (2.Kor.2,17). På den tiden var riktignok ikke Det nye testamentet samlet, men vi kan i hvert

fall si at fenomenet med forfalskning eksisterte. Vi har også et utsagn fra kirkehistorikeren Eusebius (163-339) om at kjettere allerede i begynnelsen av det annet århundre forandret skriften for å tilpasse den til sin tro og lære. At et manuskript er eldre enn et annet, er altså *ingen* garanti for at det inneholder mindre feil. Likevel er det dette argumentet som stadig kommer igjen og igjen. Som eksempel kan nevnes det som blir sagt om den nyeste norske bibeloversettelsen:

”Oversettelsen bygger på de eldste håndskriftene og er derfor svært pålitelig.”
(<http://www.bibel.no/nb-NO/sitecore/content/Home/Hovedmeny/Bibel2011.aspx>)

(Legg merke til ordet “derfor”.)

I denne sammenheng kan vi ta med oss to sitater, som kanskje kan lære oss noe om effekten ved denne typen argumentasjon:

“Ved hjelp av skarpsindige løgner som stadig blir gjentatt, er det mulig å få folk til å tro at himmelen er helvete og helvete er himmelen. Jo større løgner er, jo lettere vil den bli trodd.”

“Selv den beste propagandateknikk vil ikke gi noen suksess med mindre man stadig er bevisst ett grunnleggende prinsipp – det må begrenses til noen få poeng, og de må gjentas igjen og igjen.”

Gjentakelse. Få poenger – som gjentas igjen og igjen. Disse sitatene er hentet fra uttalelser fra Adolf Hitler og Joseph Goebbels. Det er *ikke* ment å gjøre noen sammenlikning med deres ideologi eller program forøvrig, men de setter ord på en viktig og effektiv propagandateknikk. For det er dette som skjer i debatten om bibelmanuskriptene. Igjen og igjen kommer det samme, enkle argumentet: “basert på de eldste håndskrifter” – og *derfor* best og mest pålitelig. Men dette er ingen vitenskapelig begrunnelse og heller ingen naturlov.

Det er minst to grunner til å være skeptisk til de manuskriptene som brukes som grunnlag for de moderne bibeloversettelsene. Den ene grunnen er det religionspolitiske, som vi har sett på, fra konsilet i Trent og frem til i dag. På den ene siden har vi de protestantiske manuskriptene, blant annet *Textus Receptus*. På den andre siden har vi de katolske, blant annet Codex Vaticanus (fra Vaticanet). Vi har også sett på hva som er *målet*, eller *hensikten* med de nye oversettelsene, nemlig *GJENoppsettelse* av enhet.

Den andre grunnen er at det er veldig mye manipulasjon. Det handler her ikke bare om propagandateknikk med gjentakelser av enkle poenger. Vi så i stad at den 26. og den 27. utgaven av Nestle-Aland har lik gresk tekst, men at det tekstkritiske apparatet er *“betydelig redigert”*, som det står i forordet. En av endringene består i at redaktørene har latt være å oppgi en del av de *eldste* manuskriptene som støtter lesemåten til Majoritetsteksten, eller den bysantinske teksttradisjonen.

Disse er ganske enkelt bare blitt fjernet. Det kan derfor være på sin plass å spørre hva slags forskning dette representerer – når deres hovedargument for at en tekst er pålitelig, er at den er gammel, og så bare utelater de noen av de eldste vitnene for den alternative teksttradisjonen?

Som eksempel kan nevnes Mark.2,17, hvor det i den bysantinske tekstvarianten står: ”*De som er friske trenger ikke lege, men de som er syke. Jeg er ikke kommet for å kalle rettferdige, men syndere til omvendelse.*” Den alexandrinske varianten er kortere. Her sier Jesus: ”...*Jeg er ikke kommet for å kalle rettferdige, men syndere.*” Utsagnet kan her virke noe meningsløst. Det kan høres ut som om Jesus kun vil frelse de mennesker som ønsker å leve i synd og at omvendelse er unødvendig.

I Nestle-Alands tekstkritiske apparat ble det i 1937-utgaven nevnt at *noen* manuskripter her hadde med EIS METANOIAN (til omvendelse). I den 27. utgaven er dette utelatt. Vi vil derfor få inntrykk av at ingen manuskripter har det med. Men det er egentlig en løgn.

Når det gjelder spørsmålet om hva Jesus egentlig sa her, kan vi finne det samme utsagnet i Luk.5,32. Her inkluderes EIS METANOIAN (til omvendelse) også i Nestle-Aland 27.utg., og det nevnes ingen manuskripter som *ikke* har med “til omvendelse”. Den bysantinske varianten av Mark.2,17 er i samsvar med utsagnet i Luk.5,32 i *både* den bysantinske og den alexandrinske tradisjonen. Den alexandrinske teksttradisjonen har derimot to ulike utsagnsvarianter, hvilket heller burde anses som en svakhet.

Når det gjelder oversettelser av Bibelen, er det tre punkter man må forholde seg til. For det første har man selve språket. Man må vite hva et ord betyr, både i seg selv og i en gitt kontekst. I dag finnes mange gode oppslagsprogram på internet. Man trenger derfor nødvendigvis ikke ha studert gresk for å se nærmere på hva ordene i Bibelen egentlig betyr.

For det andre handler det om *hvilke(t)* manuskript(er) man bruker. Her har vi, som vi har sett, de tre hovedstrømmingene med alexandrinske, bysantinske og vestlige teksttradisjoner.

For det tredje handler det om hva slags oversettelse man velger å gjøre, altså måten man oversetter på. Her har vi tre muligheter. En oversettelse kan enten være *grunntekstnær*, eller det noen kaller “ord for ord”. Det sier seg selv at ingen oversettelser kan bli gjort fullstendig på denne måten, men denne typen oversettelser forsøker å endre minst mulig på det opprinnelige språket. Det beste eksempelet her er King James Version. En oversettelse kan også være *meningsnær*. Her vil man forsøke å gjengi meningen i teksten med ord og uttrykk som er forståelige for moderne lesere. De fleste moderne bibelutgavene er oversatt på denne måten. Et siste alternativ er *parafrasering*, der man omskriver og forandrer på teksten.

Den første typen oversettelse kan stille noe krav til leseren om å sette seg inn i datidens tankegang og uttrykksmåter. De to andre blir derimot servert på en ferdig fortolket måte – og da slik oversetteren har ønsket å bringe teksten videre.

I nesten 300 år var King James Version den dominerende engelske bibelutgaven, ikke minst blant protestanter. Etter at Codex Sinaiticus og Codex Vaticanus ble publisert på 1860-tallet, ble King James-utgaven kritisert for å inneholde en rekke alvorlige feil. I 1870 bestemte derfor den engelske kirkeledelsen (anglikansk) at det skulle utgis en revidert utgave. Denne kom i 1881, fem dager etter at Wescott og Horts greske nytestamente ble publisert. Det var en relativt stor komité som arbeidet med oversettelsen (se <http://www.bible-researcher.com/ervhistory.html>). Både Wescott og Hort var med i komiteen, og også noen nære venner av dem, som f.eks. Lightfoot. Andre (f.eks. Mobery og Wilberforce) var med i Oxfordbevegelsen, dvs. anglikanere som favoriserte katolsk teologi og liturgi.

Den nye utgaven kom til å hete *the (English) Revised Version* (RV), selv om den egentlig ikke kan sies å være en revisjon av King James Version. I arbeidet hadde komiteen lagt større vekt på Wescott og Horts greske nytestamente, som de hadde godkjent før det ble utgitt. I tillegg brukte de et gresk nytestamente utgitt av Samuel Tregell, som også var med i komiteen.

En amerikansk versjon kom i 1901 (*American Standard Version*, ASV). I 1952 kom en revidert utgave av denne, kalt *Revised Standard Version* (RSV), som brukte Erwin Nestles tekst fra 1941. I 1989 kom enda en revidert utgave, kalt *New Revised Standard Version* (NRSV). Den greske teksten som da ble brukt, var den som ble utgitt av United Bible Societies – slik *Retningslinjene for tverrkirkelig samarbeid i oversettelse av Bibelen* hadde sagt. NRSV er den mest økumeniske Bibelen som finnes. Den brukes av protestanter, ortodokse og katolikker. Det er blant annet sitater fra denne utgaven som brukes i den årlige *Bønneuken for kristen enhet*.

KILDER:

Catholic Encyclopaedia: *The Council of Trent*. Online: <http://www.newadvent.org/cathen/15030c.htm> [nedlastet nov.2010]

Diverse documenter fra Tridentinerkonsilet. Online: <http://history.hanover.edu/texts/trent.html> [nedlastet nov-des.2010]

Guidelines for Interconfessional Cooperation in Translating the Bible. Presentation by Johannes Willebrands. (1987). Online: http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/chrstuni/general-docs/rc_pc_chrstuni_doc_19871116_guidelines-bible_en.html [nedlastet des.2010].

Hort, Arthur Fenton. *Life and Letters of Fenton John Anthony Hort*. Vol.I + II London: MacMillian, 1896. Optrykk Vol.I: BiblioLife; Vol.II: General Books, 2009

Metzger, Bruce M. *The Bible in Translation*. Grand Rapids: Baker Academics, 2001

Müller, Olav. *Hva er et katolsk kirkemøte (et konsil)?* (1997). Online: <http://www.katolsk.no/tro/tema/kirken/artikler/konsil> [nedlastet nov.2010]

Nestle-Aland. *Novum Testamentum Graece*. 16. utg. (1936) + 27.utg. (1993)

The New Testament. The Greek Text Underlying the English Authorised Version of 1611. London: Trinitarian Bible Society.

United Bible Societies. Homepage: <http://www.unitedbiblesocieties.org/> [nedlastet des.2010]

Vatican II: *Dei Verbum*. (1965). Online: <http://www.unitedbiblesocieties.org/> [nedlastet nov.2010]

Vatican II: *Sacrosanctum Concilium* (1963). Online: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_en.html [nedlastet nov.2010]

Vatican II: *Unitatis Redintegratio*. (1964). Online: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html [nedlastet nov.2010]

Wescott, Arthur. *Life and Letters of Brooke Foss Wescott*, Vol. I + II. London: MacMillian, 1903

Wescott, B.F. og F.J.A. Hort. *The Greek New Testament. With Comparative Apparatus showing variations from the Nestle-Aland and Robinson-Pierpont Editions + Greek Dictionary*. Med forord av Eldon Jay Epp. Peabody: Hendrickson Publishers, 2007

